

הרב אריאל בראלי

ראש מכון משפט לעם, ישיבת ההסדר שדרות

חולצות שהוזמנו עם טעות¹

תאור המקרה

הנתבע ארגן הזמנה של חולצות לכבוד יום ירושלים לתלמידי הישיבה. הוא מינה נציגים מכל מחזור ואסף כסף מכל תלמיד שרצה לקנות חולצה. לחברה שמדפיסה את החולצות נשלח ציור ללא הכיתוב ונאמר להם לכתוב 'ישיבת כפר...'.¹

הנתבע שלח שני תלמידים עם הכסף לתל אביב להביא את החולצות. כאשר הגיעו לבית הדפוס בתל אביב הם נדרשו לחתום על אישור הגלופה. הם עשו זאת, שלמו ולקחו את החולצות. כאשר הגיעו לישיבה התגלתה הטעות במקום שיהיה כתוב 'ישיבת כפר' נכתב 'ישיבת כבר'.

התובעים אינם רוצים ללבוש חולצה עם טעות זו ורוצים את כספם בחזרה.

הנתבע טוען שהוא רק ארגן ובפועל הטעות לא היתה שלו, השליחים טענו שהם נתבקשו רק להביא את החולצות ולא ידעו שיש להם אחריות גם על אישור הגלופה, לכן הם לא התעמקו בכתוב.

דיון

האם הנתבע אחראי על הטעות של השליחים?

נראה שהנתבע היה רשאי לפנות לתלמידים לעזור לו במשימה ולכן דומה הדבר לכל המפקיד על דעת אשתו ובניו מפקיד ולא היתה חריגה ממה שסוכם עם הנתבע. כמו כן אין אפשרות לתבוע את בית הדפוס כי השליחים אישרו את הגלופה עם הטעות ובכך הסירו את האחריות מבית הדפוס.

לאור זאת יש לדון על אחריות השליחים לנזק שנוצר. נראה שהשינוי כאן אינו מבטל את המקח מיסודו היות ולא מדובר על המוכר יין ונמצא חומץ אלא על פגם במקח. לכן לא ניתן לתבוע את השליחים מדין שומר שפשע כי

¹ פסקי הדין דלהלן הם מבית הדין לדיני ממונות שע"י ישיבת ההסדר בשדרות. שמות בעלי הדין – שונו. פסקי הדין ניתנו ע"י הרכבים של שלשה דיינים.

הקנין התבצע והשליחות הגיעה לסיומה אין עליהם חיובי שמירה וכל הדיון הוא מדין מזיק.

אישור הגלופה

השליחים אישרו את הגלופה השגויה. הנזק נגרם על ידי הדפוס בגלל האישור שלהם. יש לדמות פעולה זו לסוגיית שולחני אשר הזיק בגרמי ואמר על מטבע שהוא תקין ונמצא מקולקל (ב"ק צט,ב). מבואר שם שיש שני תנאים לחיוב: א. שהשולחני ידע שסומכים עליו לגמרי. ב. וכן שהוא אינו מומחה. (ח"מ שו,ו). לתלמידים שאישרו את הגלופה היה ברור שהדפוס סומך רק עליהם ולכן תנאי זה התקיים. בנוסף לא נראה שיש להם מעמד של מומחים שאז ניתן להתייחס לטעות כאונס, אלא האישור שלהם לגלופה ללא בדיקה יסודית נחשב לפעולה רשלנית.

אין לטעון עבורם שלא דובר מראש איתם על אישור הגלופה ולכן לא ייחסו לכך חשיבות שכן בבית הדפוס עיכבו את ההדפסה עד לאישור הגלופה והם ידעו זאת. הפרשנות שלהם לאישור פזיז של הגלופה אינו סביר כי בית הדפוס שידר להם שזה הוא ענין רציני. מסקנה- על התלמידים שאישרו את הגלופה לשלם את הנזק שנגרם לבעלי החלוצות.

שומת הנזק

בבדיקה מדגמית נמצא שרוב התלמידים היו מוכנים לקבל חולצה עם טעות כזו בתנאי שיפחיתו שליש מהמחיר. לאור זאת על השליחים לשלם לרוכשים 800 ש"ח (שליש מסך מאה חולצות בעלות 2400 ש"ח).

עם זאת בית הדין ממליץ להטיל על השליחים תשלום סמלי 50 ש"ח בלבד לכל אחד מהם. בהתחשב בכך שמדובר במעשה התנדבות לצורכי רבים לנסוע ללא תמורה לתל אביב. יש לעודד² מגמה זו של התנדבות ולפטור אותם מנזק שנגרם ללא כוונת זדון.

מסקנה

התלמידים אשר נסעו לבית הדפוס בתל אביב חייבים לשלם 800 ש"ח. אמנם בית הדין ממליץ להסתפק בתשלום של 50 ש"ח מכל אחד מהם.

² כתקנת חז"ל לגבי משיב אבדה- והמוצא מציאה לא ישבע מפני תקון העולם, גיטין ה,ג.

בגד שניזוק בניקוי יבש

א. עובדות מוסכמות

התובע מסר סרטוק (ז'קט מיוחד של חסידים) מבד משי לניקוי יבש לנתבע שהוא בעל מכבסה. בעת המסירה קיבל טופס ובו כתובים מספר תנאים של המכבסה עם הלקוחות. בין השאר כתוב שאין המכבסה אחראית על התכווצות או שינוי צבע ואין המכבסה אחראית במקרה של אובדן אלא עד פי שבע מעלות הניקוי כאשר עלות הניקוי במקרה שלפנינו היא 110 ש"ח. הסרטוק חזר מהמכבסה מכווץ באופן שלא ניתן להשתמש בו. התביעה על סך 2229 ש"ח - עלות סרטוק חדש.

ב. טענות התובע

הסרטוק נמסר לניקוי יבש במכבסה כפי שנמסר בעבר למכבסה אחרת (מצורפות קבלות). הוא התקלקל לגמרי ואין מה לעשות איתו לכן התביעה לפיצוי בסך בגד חדש. אמנם הנתבע בעל המכבסה הציע לקנות סרטוק חדש מבד אחר אך התובע הוא חסיד חב"ד ואלה נוהגים להקפיד דוקא על משי.

התנאים המופיעים בטופס של המכבסה אינם הגיוניים, ואף אדם לא ימסור סרטוק ששווי אלפי שקלים למקום שאינו נותן אחריות מלאה על הבגד. מה גם שאין חתימה על הטופס. התנאים הכתובים על הטופס מתייחסים לנזקים מקומיים ולא להריסת הבגד לגמרי. הנזק שנגרם לסרטוק מעיד על כך שהתהליך כולו נעשה בצורה קלוקלת או שהיו מים או כימיקלים שאינם מתאימים.

ג. טענות הנתבע

המכבסה פועלת לפי הוראות היצרן. מסתובבים בשוק זיופים רבים ובדים אשר אינם עמידים ומשום כך המכבסה אינה לוקחת אחריות על נזקים שיכולים לקרות. המכבסה של הנתבע עובדת עם מכבסה גדולה במקום אחר שיש לה הרבה ניסיון ולכן ההסבר היחיד לנזק הוא שאיכות הבגד ירודה, כמו כן, זה הוא נזק שקורה מדי פעם לז'קטים שונים.

לגבי הטענה שהסעיפים המופיעים בטופס של המכבסה אינם מקובלים, המציאות היא שדבר זה מקובל על כלל המכבסות עקב הבעיה שצוינה. כמו כן התובע היה מודע לסעיפים אלו ובחר בכל זאת למסור את הבגד לניקוי

במכבסה. הוצעו מספר הצעות פשרה הן מחוץ לבית הדין והן בפני בית הדין ואת כולם דחה התובע, ניכר א"כ שהוא פועל ממניעים שאינם טהורים.

ד. אחריות הנתבע לבגדים הנמסרים למכבסה

בגמרא (ב"ק צט,ב) מובאת ברייתא:

הנותן בהמה לטבח וניבלה, אומן - פטור, הדיוט - חייב, ואם נותן שכר, בין הדיוט בין אומן – חייב.

כלומר, מדובר בשוחט שהטריף את הבהמה בזמן השחיטה: אם השוחט אינו מומחה ("הדיוט") הוא חייב לשלם על הנזק כדין אדם המזיק, אולם, אם הוא מומחה הוא פטור מלשלם למרות שעשה את אותה פעולה. ובביאור הדברים כתב רש"י (שם, ד"ה אומן פטור) שכאשר מומחה קלקל בזמן השחיטה יש להחשיב זאת כעין אונס ומזלו הרע של האדם שמסר לו גרם לכך. בסיום הדברים נאמר שכאשר האומן מקבל שכר על פעולה זו הרי עליו לשלם את הנזק.

להלכה נפסקו הדברים בשו"ע (חו"מ שו, ד):

המוליד חטים לטחון, ולא לתתן, ועשאן סובין או מורסן; נתן קמח לנחתום ועשאו פת נפולין; בהמה לטבח, וניבלה; בשכר, חייבים לשלם דמיהם. ואם שחט בחנם, אם היה טבח מומחה, פטור; ואם אינו מומחה, חייב.

מדברי רש"י דייק בעל המחנה אפרים (נזקי ממון סימן ה) שחיוב אומן נובע מדיני שומר ולא מדיני נזיקין, מכיוון שעליו מוטל להתעסק בדבר. לכן כאשר ישנו תשלום, האומן הופך לשומר שכר החייב בגנבה ואבדה. לאור זאת נראה שניתן להגדיר את בעל המכבסה כשומר שכר.

אמנם, לגבי פעולות שנעשו ברשלנות חייב גם אומן שעובד בחינם כפי שכתב בערוך השולחן חושן משפט סימן שו כתב: "דאם לא לתתן כלל אין לך פושע גדול מזה". למשל, אומן שטחן את גרעיני החיטה בלא שטיפה מקדימה חייב (ראו חו"מ שו, ד; שלטי גיבורים ב"ק לה, ערוך השולחן חו"מ שו, ט).

לסיכום, הנתבע מוגדר כאומן ודינו כשומר שכר, אשר חייב בנזק שנגרם ברשלנות ואף יותר מכך על נזק שהוא כעין גניבה ואבידה.

ה. טופס הזמנת העבודה

להשלמת מעמדו של הנתבע יש לעיין בטופס ההסכם בין המכבסה לבין הלקוחות. הסכם זה תקף אף אם התובע לא חתם עליו וזאת מצד עצם זה שקיבל את ההזמנה לידי ובה מפורטים הסעיפים הנ"ל, בכך גילה דעתו שהוא מסכים לכל הכתוב בה.

לגופו של ענין, משפט אחד עוסק באחריות המכבסה על נזקים: "המכבסה אינה אחראית להתרחבות התכווצות ולשינוי צבע". כלומר, יש כאן הגבלה של אחריות המכבסה לנזקים.

לכאורה היה אפשר לומר שהכוונה לפטור את המכבסה מכל נזק של התכווצות ושינוי צבע גם כאשר היתה רשלנות של בעל המכבסה. אולם, למעשה נראה שאין לפרש כך את הסעיף אלא כוונת הדברים לכל נזק שארע תוך כדי הפעולות המקובלות בניקוי יבש.

מטרת הסעיף היא להרחיב את הפטור רק לתוספת המינימאלית מעבר לדין, ולפרש שמטרת הסעיף היא לצמצם את אחריות המכבסה במקרים אלה, לדין שומר חנם שחייב אך ורק בפשיעה.

באופן דומה יש לפרש את הסעיף השני שבו נאמר "המכבסה אחראית על אובדן פי שבע ממחיר הניקוי". כלומר, הגבלת גובה הפיצוי אמורה רק במקרה של נזק שנוצר עקב רשלנות ברמת "גניבה ואבידה", אולם, במקרה של פשיעה בעל המכבסה חייב ללא הגבלה.

לסיכום, בעל המכבסה הוא בגדר שומר שכר שחייב בנזק שהוא בגדר "גניבה ואבידה". בנוגע לנזק של התכווצות ושינוי צבע הוא בגדר שומר חנם שחייב בפשיעה. כמו כן, במקרה של נזק מסוג "גניבה ואבידה" אחריות המכבסה מוגבלת לעד פי עשרה מעלות הניקוי, אולם, בנזק עקב פשיעה החיוב הוא מלא ולא מוגבל.

ו. מה גרם לנזק?

כעת השאלה המרכזית היא מה גרם לתוצאה כזו קשה לבגד? לטענת התובע, הנתבע שפעל בחוסר מקצועיות וגרם לנזק, ואילו לטענת הנתבע הבגד היה באיכות ירודה ולכן הוא ניזוק.

אם תהליך הניקוי היה תקין, נראה שאין לחייב את בעל המכבסה, שכן על פי מה שנתבאר לעיל הוא אינו נחשב למזיק (שחייב אפילו באונס), וכלפי חיוב השמירה הוא התנה במפורש שאין לו אחריות להתכווצות של הבגד.

לעומת זאת, אם היתה חריגה מהפעילות המקובלת לניקוי בגד משי הרי יש בכך משום פגיעה ועל בעל המכבסה לשלם את מלוא הנזק משום ששני הסעיפים לא עוסקים בדבר זה.

אין ביד בית הדין ראיות ברורות לתהליך שעבר הבגד. גם הנתבע אינו יודע בצורה ברורה מה נעשה עם הבגד שכן הוא מוסר זאת למכבסה גדולה וסומך עליהם. לאור זאת יש לקחת את הבגד ולבדוק עם מומחה בתחום שיעריך מה יכול לגרם לנזק כל כך קשה לבגד.

מבירור שעשה בית הדין עם מומחה עולה התמונה שהתוצאה מעידה על כך שהבגד עבר הליך ניקוי לא תקין. לכך יש להוסיף כי התובע הביא קבלות על כך שהסרטוק כבר עבר ניקוי יבש ומשם הוא יצא תקין, משמע שהבעיה איננה בבגד אלא בניקוי שביצע הנתבע.

משמעות הדברים ברורה: המכבסה לא נהגה כראוי עם הבגד והיא חייבת לפצות את הנתבע.

ואף שבזמן הזה אין דנים על פי אומדנא בדיני ממונות (נתיה"מ ביאורים סימן טו ס"ק ב) מכל מקום מכוח החתימה על שטר הבוררות יש לבית הדין סמכות כזו.

וכך כתב הרב צבי בן יעקב (משפטיך ליעקב חלק ג עמוד 402):

נראה דכל הדברים אמורים בדין תורה הנחתך ע"פ דין אולם בבוררות שבה חותמים הצדדים על שטר בוררין ונותנים לבוררים שיקול דעת רחב בהכרעת הדין אי"כ נראה שאין הדיינים צמודים לדיני הראיות ויוכלו לפסוק ע"פ אומדן דעת הבורר להם.

וכך נכתב בסדרי הדין הקבועים בבית הדין:

1. בהסכם הבוררות מקובל לכתוב שהצדדים מקבלים את בית הדין "בין לדין ובין לפשרה", ובכך ניתנת לבית הדין הסמכות להכריע על פי פשרה הקרובה לדין.

2. סמכות הפשרה מאפשרת לבית הדין להכריע בשאלות עובדתיות על פי אומדן דעת.

לסיכום, בית הדין השתכנע שהנזק נגרם מליקוי בהליך הניקוי של הסרטוק, ולכן הנתבע חייב בפיצוי.

ז. שומת חפץ משומש

במקרה של נזק יש לשלם את ההפרש בין מחיר הבגד בשעת המסירה לניקוי לבין מחירו לאחר שניזוק (חוי"מ שפז, א). בשומת מחיר הבגד יש לקחת בחשבון שמדובר בבגד שכבר לבשו אותו. במקרה זה אין אפשרות לתת שומה מדויקת לחלוטין כי אין מחיר ברור לבגד משומש. לכן מדובר בהערכה ע"פ אומדן דעת וברורים. לאחר התייעצות, בית הדין קובע שמחיר הסרטוק המשומש הוא 1500 שקלים, כשני שלישים ממחיר חדש. יש להוסיף על כך שבעים שקלים החזר עלות הניקוי (על פי פסק הרמ"א חוי"מ שו, ה, "שכרו הפסיד").

החלטה

הנתבע ישלם לתובע 1570 ש"ח, תוך חודש ימים.

פסק דין - כדור שהתפוצץ³

עובדות מוסכמות

לפני כשנה, התובע הגיע עם כדור סל בשווי 50 ש"ח למגרש הישיבה, לאחר זמן עזב את הכדור בידי חבריו ששחקו במקום. הכדור עף תוך כדי משחק לכיוון חומת האבן ושם הוא פגע במסמר והתפוצץ. התובע פנה לראש הישיבה וסיפר על מה שארע אולם רק כעבור שנה באו לכלל בירור. התביעה היא על סך 50 ש"ח.

טענות התובע

המסמר הוא מפגע ועל הישיבה לשלם על כך שלא דאגה להסיר אותו. היו עוד מקרים של כדורים שהתפוצצו (במקומות אחרים במגרש) והדבר מעיד שזה מצוי וזו פשיעה של הישיבה.

אין לראות במשחק במגרש מעין הסכמה לתנאי השטח של המגרש מה גם שאין מקום אחר לשחק בו. ההגינות מחייבת יחסי גומלין בין הישיבה לתלמידים וכשם שמוטל על התלמידים לשלם נזקים שנגרמים לישיבה כך גם מוטל על הישיבה. התובע סירב להצעת פשרה של בית הדין ועומד על תביעתו שעל הישיבה לשלם חמישים ש"ח.

טענות הנתבע

המגרש נבנה על ידי משרד החינוך ובפקוח מכון התקנים. אין מקום לכך שהישיבה תבדוק כל מסמר שנשאר בחומה. הישיבה אינה מחייבת את התלמידים על נזקים שנגרמים תוך כדי שימוש אלא רק על נזק מכוון. כך ראוי שינהגו התלמידים כלפי הישיבה ולא יתבעו נזקים צפויים שהינם חלק משגרת החיים. בנוסף מדובר על נזקי בור שיש בו פטור על נזקי כלים ואף אם ישנו חיוב לצאת ידי שמים לא ברור שמוסד חינוכי מחויב בכך.

³ בדין זה, הרכב הדיינים כלל את אחד מרבני הישיבה. לכאורה הוא נוגע כי מקבל שכר מהישיבה ולכן רוצה בטובתה. נראה שנגיעה כזו אינה פוסלת שכן סכום כזה אינו מהווה שיקול ביחס למשכורתו (חוי"מ לז, ט). כמו כן בעלי הדין קיבלו אותו כדין על אף שהוא עובד בישיבה.

האם המסמר נחשב לבור?

החצר היא רשות פרטית של הישיבה אך יש רשות לרבים ללכת שם ולכן האחריות למפגע מוטלת על הישיבה (פתחי חושן פרק ז הערה יא- "רה"ר לאו דוקא אלא כל מקום שיש רשות לרבים להלוך שם". ועי' גם הע' י"ד). אולם על מנת שהמסמר יוגדר כבור המזיק, יש לבדוק האם יש סבירות לכך שיתפוצץ כדור במיקום הנוכחי של המסמר?

אם היה מדובר על מקום גבוה שאין דרך להגיע לשם אז נחשב הדבר לאונס ופטור. וכשם שיש פטור לגבי אש שהתפשטה ברוח שאינה מצויה כך הדין לגבי בור (ב"ק נו, קובץ ביאורים סימן טז).⁴ אך לאחר התבוננות במקום ושמיעת דברי התלמידים מגיעים אנו למסקנה שאכן המסמר נמצא במיקום שנחשב לבור.

האם יש לישיבה אחריות על מה שנעשה בידי משרד החינוך?

ראשית יש לציין שהישיבה קיבלה על עצמה להסיר את המסמר ולערוך סריקה שאין דברים נוספים שיכולים לגרום נזק עתידי מלבד המבנה של גדר הברזלים שהוא קבוע (סימן תי,ד). היה מקום לפטור את הישיבה מהטעם שהמסמר ננעץ שם ע"י קבלנים של משרד החינוך וממילא האחריות עליהם. וכך כתב הרמ"א (שם) שאם כרה אדם בור ברשות שאינה שלו ואז נודע לבעל החצר אז הוא חייב. ודייק הסמ"ע (סק"ח) שקודם שנודע לו פטור. אם כן גם כאן משרד החינוך השאיר מפגע ולא נודע הדבר לישיבה עד שקרה הנזק.

אולם נראה שאין בכך סיבה לפטור את הישיבה מהסיבה שההלכה המובאת מתוך פסק הרמ"א מתייחסת לאדם אחר אשר כרה בור ללא רשותו של בעל החצר אך משרד החינוך אינו נחשב לגוף חיצוני אלא שליח של הישיבה לבנות את המגרש.

כמו כן יש לדחות את הטענה שמכון התקנים בדק את כשירות המגרש ולכן אין אחריות לישיבה. משום שבדיקת מכון התקנים אינה ענין לכאן הוא בודק את ההיבט הבטיחותי לתלמידים והמסמר הבולט אכן לא מסכן את התלמידים.

וכן יש לדחות את הטענה שהתלמידים קיבלו על עצמם את תנאי המגרש כי

⁴ עוד ביאר מדוע חייב על גמל שנפל לבור על אף שאין זה שכיח שיגיע אליו (רמ"א תי,כג).

לתלמידים אין אפשרות לשחק במקום אחר לכן אין בעובדה ששיחקו קבלת תנאי המגרש, בייחוד שהמסמר אינו בולט.

נזקי כלים בבור - חיוב לצאת ידי שמים

ישנה גזרת הכתוב בבור לפטור את הכלים: 'שור ולא אדם חמור ולא כלים' וכל דבר שאינו בעל חיים מוגדר ככלי. לאור זאת יש לפטור את הישיבה מתשלום על כדור המוגדר ככלי. (תי, כא).

נחלקו הפוסקים האם יש חיוב בדיני שמים על נזקי כלים בבור (פתחי חושן פרק ט, הערה ג) אולם כאשר ישנו שטר בוררות אזי הפסיקה המקובלת היא לחייב בדיני שמים.⁵

ואף שמדובר על מוסד ציבורי שיכול לטעון שאין לו רשות לפעול בכספי ציבור לפני משורת הדין. כתב על כך הרב אשר וייס (קובץ דרכי הוראה ה) בשם שו"ת אחיעזר (ח"ד סימן סח) "כל ציבור יש לו דין אדם חשוב ומשום כן יש לכפותו לנהוג לפני משורת הדין". בנוסף הורה הרב מרדכי אליהו שבית דין יכול לחייב מוסד חינוכי מטעמים חינוכיים ומעבר לדין (על פי חו"מ סימן ב).

אמנם, חיוב לציי"ש לא חייב להיות במלא הסכום, אלא בהתאם לנסיבות ולצדדים נוספים, וכפי שהתבארו השיקולים לעיל, לאור זאת אנו מחליטים על סכום של 15 ש"ח.⁶

החלטה

על הישיבה לשלם לתובע 15 שקלים בתוך חודש ימים.

⁵ כתב הרב זלמן נחמיה גולדברג: "ונראה שלכולי עלמא אם בעלי דין באו לדין וקנו מהם הן לדין הן לפשרה ובית דין רואה שהדין הוא שהנתבע חייב בדיני שמים ופטור בדיני אדם – על בית דין לעשות פשרה ולחייבו במקצת ועל התובע למחול על השאר גם בדיני שמים" (משפט ערוך סי' כח, עמ' 34 הערה 153). וראה אמונת עתך גליון 98 עמוד 121. והרב צבי בן יעקב הוסיף שמוסדות ממלכתיים מחויבים להוראת החוק אשר אינו מבחין בין כלים לשאר דברים.

⁶ בית הדין ממליץ לתלמידים ששיחקו בכדור, אך פטורים מדין שואל משום מתה מחמת מלאכה (סימן שמ סעיף א, ג), להכיר טובה לבעל הכדור ולשלם לפני משורת הדין סכום סמלי. (ועיי גם ש"ך שמ סק"ה).

עיקוב בתשלום שכר עבודה

א. עובדות מוסכמות

הרב א' הועסק בישיבה ע"פ חוזה (שהוצג בבית הדין) החל מר"ח מרחשון תשע"א, תמורת שכר חודשי בסך 3500 ש"ח ו- 800 ש"ח דמי נסיעות.

הישיבה נקלעה לקשיים עקב פטירת הרב פלוני. החל מתמוז תשע"א, המשכורות לא שולמו במלואן כמפורט בחוזה הנ"ל. בחודש טבת תשע"ג, לפי החלטת הנתבע ובהסכמת התובע הופחתו כל המשכורות ב-500 ש"ח.

הסכמה בין הצדדים על סיום עבודה עקב קשיים כלכליים של הישיבה היתה בחג השבועות ו' סיון תשע"ג.

טענות התובע

לימדתי בישיבה משנת תשע"א תמורת שכר חודשי בסך 3500 ש"ח ועוד 800 ש"ח דמי נסיעות. במשך כשנה קיבלתי את שכרי, ולאחר מכן החלו עיכובים במתן השכר ואעפ"כ המשכתי ללמד. לאחר זמן לפי החלטת הרב ב' הורדו המשכורות ב-500 ש"ח על מנת שהנהלת הישיבה תוכל לשלם את המשכורות בזמן. הסכמתי לכך, אעפ"כ לא הועיל הדבר ועדיין לא קבלתי את שכרי באופן סדיר. עזבתי סופית את הישיבה לאחר חג השבועות תשע"ג. ברצוני להוסיף שהישיבה ממשיכה להתקיים ולהעניק משכורות לעובדים, ולאחר שעזבתי ניתן לרמי"ם המכהנים בפועל תשלום על חלק מחובות העבר, אך לי לא ניתן דבר. לאור זאת, אני תובע את השלמת שכרי. כמו כן אני מעוניין לתבוע גם דמי פיצויים והלנת שכר.

לסיכום תביעתי היא:

33,371 ש"ח - שכר חודשי (כולל נסיעות) שלא שולם.

8500 ש"ח - פיצויי פיטורים.

סה"כ: 41,871 ש"ח+10% דמי הלנת שכר.

טענות הנתבע

אני מודה שאנו מחויבים בתביעת השכר, כמו גם לתשלום הפיצויים שכן מקובל לשלם גם פיצויים. אך יש בעיה של קשיים כספיים. למעשה למרות שהאחריות הכוללת מוטלת עלי, אך ההחלטות בפועל אינן מתקבלות על ידי

באופן ישיר, אלא על ידי מי שנמצא בשטח קרי ע"י הרב ש', והאחריות המעשית ושקול הדעת שלו הם גורמים מכריעים בענין.

אני מוכן לנהוג על פי הכרעת בית הדין בענין זה וכפי שיורה בית הדין נעשה.

תגובת התובע

חשוב מאוד שהחוב ייקבע בפסק דין כדי שהרב ש' יתייחס לכך ברצינות הראויה. אני מוכן להגיע להסדר של פריסת תשלום: חצי מהסכום מידי, ואת השאר בתשלומים חודשיים של 1000 ש"ח כל חודש, ובלבד שהנתבע יתחייב לעמוד בכך.

כמו כן אני מבקש מבית הדין להוציא חוות דעת ביחס להתנהלות הישיבה על ידי מנהל יחיד וללא שיתוף אחרים, לדעתי ישנו דין שקופת צדקה מתחלקת בשניים ובודאי מוסד חינוכי כישיבה כך צריך לפעול.

איסור הלנת שכר שכיר

איסור חמור זה חל עם תביעת העובד את שכרו (חוי"מ שלט, י). כל יום שהמעסיק איננו משלם שכר ישנו איסור דרבנן כפי שמובא בדברי השו"ע (שם ח): חייב ליתן לו מיד, ובכל עת שישהה עובר על לאו של דבריהם. מנגד, יש לטעון שגביה זו תגרום לסגירת הישיבה ומשום כן יש לדחות את פרעון החוב. בהקשר זה יש להתבונן על הישיבה כעסק כלכלי אשר יש לו הכנסות והוצאות וכביכול התלמידים הם הערובה להפעלת העסק. נמצא שהחזקת הבחורים במובן מסוים זה הוא כלי האומנות של הישיבה. זו הערובה להכנסות עתידיות הן משכר לימוד והן מתקצוב ממשלתי או תרומות.

דומה הדבר לחובה להשאיר כלי עבודה לבעל מקצוע כדברי המשנה: אף על פי שאמרו חייבי ערכין ממשכנין אותו, נותנין לו מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש, מטה מוצעת וסנדליו ותפליו, לו אבל לא לאשתו ולבניו.

אם היה אומן - נותן לו שני כלי אומנות⁷ (ערכין כג, ב). אבל במבט נוסף נראה שיש לחלק בין כלי אומנות לתקציב המיועד לבחורי הישיבה. שהרי ישנו

⁷ ישנה מחלוקת ראשונים האם דין זה קיים רק בהלואה או כלפי כל חוב. השולחן ערוך הכריע שאם זקף במלוה את החוב לכולי עלמא נוהג דין מסדרין לבעל חוב. יש מי שאומר שאין מסדרין בחוב שאינו דרך הלואה, כגון שכירותו ושכירות בהמתו וכיוצא בהן, אם לא זקפן עליו במלוה. וכן כשבא ליפרע מהערב שאינו קבלן. ויש אומרים שגם באלו

הבדל בין המחרשה עצמה לכסף המיועד להחזקתה. לא שמענו שיש להשאיר לבעל מקצוע סכום כסף המיועד לאחזקת כלי העבודה.

מצוות לימוד תורה כשיקול בדחיית החוב

יש לברר האם הצד של ביטול תורה נחשב כשיקול לדחיית החוב. ההנחה היא שסגירת הישיבה תפגע בהתפתחות הרוחנית של הבחורים.

ניתן לטעון שישנם הרבה ישיבות וממילא הפגיעה אינה משמעותית אך בהתבוננות בדברי חז"ל מתבאר שמקום לימוד שאדם הורגל בו נחשב לדבר משמעותי.

כך לגבי רוצח בשגגה אומרת הגמרא במכות (י,א): תלמיד שגלה - מגלין רבו עמו, שנאמר: וחי, עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא.

הדברים מוסברים בדברי בעל האגרו"מ (חו"מ ח"א סי' מ ואו"ח ח"ב סי' יח). "כיון ששיבתם דבני הישיבה בכאן הוא רק בשביל למודם בהישיבה שרוצים להיות שם ג' שנים אחר נישואיהם הוא כמו אונס דלא מכל אדם זוכה ללמוד, ובאונס הא כתב הרמ"א שלא מתחייב... לכן אין לחייבם בצרכי העיר... ואף אם ילכו כולם לביהכ"נ האחר הרי יתבטלו מלמוד השיעורים שלומדים בביהכ"נ זה, ואף אם גם שם יהיו שיעורים ללמד הא לא מכל אדם זוכה ללמוד כדאיתא בע"ז שהתירו לר' יוסי אף לכהן לצאת מא"י לחו"ל אף שנטמא מטומאת ארץ העמים שאסור ואף ליטמא בבית הפרס דרבנן אף כשמוצא ללמד עיין שם וכן איפסק ברמב"ם ספ"ג מאבל".

והנה מצאנו דיון בראשונים לגבי ספרי לימוד לתלמיד חכם, האם במסגרת דין 'מסדרין לבעל חוב' משאירים לו את ספריו?

כתב ספר התרומות (ש"א ח"א) "ועדיין יש לברר אם מניחין לו ספריו כדרך שמניחין לו תפיליו, והרב ר' יהודה אלברצלוני ז"ל כתב בזה כי יש אומרים שמניחין אותן לו אם הוא תלמיד וצריכין לו, אבל היה עם הארץ ויש לו בנים תלמידים הצריכים להם כבר אמרו אבל לא לאשתו ובניו. ויש אומרים לגבי ב"ח פשיטא דאין מניחין לו את ספריו, דמה היא שעתא דאוזפיה זוזי איתחייב ואשתעבד ליה כל הנמצא אתו ועליו לברר שלא שעבד לו דבר זה, וכיון דלא תנן אלא שמניחין לו תפיליו אין בנו כח להוסיף בדבר, דטעמא

מסדרין (חו"מ צו). בעניינינו שזה הוא שכר עבודה שהתקבץ לסכום אחד נחשב הדבר לזקיפה במלוה ונוהג דין מסדרין.

דמניחין לו תפילו לא מפני שהוא עוסק במצוה אלא הטעם מפני שהיא מצוה מיוחדת לגופו ודרך מלבושיהן וכשם שנותנין לו כסותו כך נותנין לו תפלו".

לפנינו שתי דעות בראשונים האם להשאיר ספרים לתלמיד חכם. הדיון מתחיל מהדוגמא המובאת במשנה בערכין לגבי תפילין. במשנה כתוב שמשאירים לבעל חוב את תפילו. לדעת הרב יהודה הדבר מלמדנו שלא גובים כלל מצרכי מצוה ובכללם גם ספרי קודש המשמשים למצוות תלמוד תורה. לעומתו בעל התרומות סובר שזה הוא דין מיוחד בתפילין שנחשבים ללבוש ואין ללמוד מכאן לשאר צרכי מצוה.

השולחן ערוך פסק כדברי בעל התרומות "אפילו אם הוא תלמיד חכם ותורתו אומנותו, אין מניחים לו ספריו, ואפילו ספר תורה, לפי שהם כשאר נכסים שבעל חוב גובה מהם" (חו"מ צז). ולפי זה יוצא שמצות לימוד תורה אינה שיקול ביחס לפריעת החוב.

סיכום: הנתבע מחויב לשלם באופן מיידי 33,371 ש"ח לתובע בגין שכר עבודה.

פיצויי פיטורין

בענין פיצויי הפיטורים, ישנו כלל גדול בהלכות שכירות פועלים (חו"מ שלא, ב) "הכל כמנהג המדינה". במדינת ישראל קיים חוק ומנהג לשלם פיצויי פיטורין (פסקי דין רבניים, כרך ח עמ' 81-78).

על פי החוק והמנהג שיעור הפיצויים הוא כשיעור משכורת חודשית לכל שנת עבודה, לא כולל נסיעות. אולם אם היו שינויים בסכום השכר החודשי במהלך שנות העבודה, יש לחשב לפי המשכורת האחרונה. לפי זה סך דמי הפיצויים הם בסך 5625 ש"ח.⁸

לפיכך, הנתבע חייב לשלם 5625 ש"ח דמי פיצויים.

⁸ להלן אופן החישוב: המשכורת האחרונה היתה: 3000 ש"ח. התובע עבד 22.5 חודשים, כלומר, 1.875 שנים. נחשב: $3000 * 1.875 = 5625$ ש"ח.

הלנת שכר

האריכו בכך פוסקי זמנינו (פד"ר טו, עמ' 240) וחלקם הגיעו למסקנה כי אין אפשרות לחייב תשלום בגין הלנת שכר משום שהסכום הולך ומתרבה לפי שהות הזמן ויש בכך דמיון לאיסור ריבית.⁹

אמנם, פעמים שלבית הדין יש סמכות להטיל קנס חד פעמי עקב הלנת שכר. ואלו דבריו של הרב יעקב אריאל (בהקדמה לספר, "מלך ישראל, ריבונות לדורות בראי ההלכה", עמ' כא – כב):

יש מקום לחייב את המעביד בקנס, אולם לא כריבית מצטברת אלא בצורה אחרת. הנחתי היא שעצם החוק של הלנת שכר הוא תקנה חיובית שההלכה מכירה בה. מטרתו מניעת עוול על ידי מעבידים המקפחים את שכר עובדיהם... לכן לדעתי בית הדין הרבני רשאי לנהוג בגמישות. מצד אחד, הוא מכיר בעצם החוק כתקנה חברתית רצויה, אך מאידך, אינו חייב להכיר בריבית המצטברת כמחייבת אותו באופן מלא, ועליו לבדוק כל מקרה לגופו – האם כל האשמה מוטלת על המעביד או לא. ומכיוון שבלאו הכי סמכות בית הדין הרבני לדון בדיני ממונות יונקת מהסכמת הצדדים, הן לדין והן לפשרה, רשאי בית הדין לקבוע על דעת עצמו קנס שיביא בחשבון גם את גובה השכר המולך, גם את משך הזמן של ההלנה וגם את אשמתו ומצבו הכלכלי של הנתבע מכיון שאין המדובר בריבית צמודה אלא בקנס, לפי ראות בית הדין הדבר מותר לעני"ד.

במקרה שלנו בו המוסד נתון בקשיים כלכליים, אין מקום להטלת קנס כזה.

⁹ יש להעיר כי יש אחרונים שסברו שאין בכך איסור, ראו ספר ברית יהודה פרק ב, יז: "מעות שבאו לידו שלא בתורת הלואה ושלא בתורת פקדון כגון גזל או חוב שכירות או שכר עבודה וכיוצא בזה, אע"פ שאי אפשר לחייבו מדיני ממונות, הסכמת רוב הפוסקים שאם רוצה ליתן לו ריוח אין בו משום ריבית ויש אוסרים בכל אופן".

וכן בספר דיני ממונות ח"ג עמ' כח – כט הערה 6 "יש להוסיף את דעת הראב"ה כמו שהביא באור זרוע ב"מ פ"ה קפא, שבהלנת שכר יכול לתבוע מה שהיה יכול להרוויח ואין בזה משום ריבית. אמנם באור זרוע פליג אבל יש לצרף סברות אלה לעשות פשרה ע"י בית דין. אמנם בזה מתעוררת בעיא, כי בזמן שהאיסורים היו חמורים בעיני בני אדם די היה באיסור בל תלין כדי להרתיע ולשלם בזמן, ועתה כשנאמר שזה ריבית א"כ במה נוכל להרתיע בני אדם שלא להלין שכר. אמנם אילו היו ימים כתקנם היה ראוי לעשות תקנות בזה וכמו שעשו רבותינו בכל דור ודור אלא לצערנו השעה אינה כשרה...".

כמו כן, היה מקום לחייב סכום חד פעמי על נזקים ישירים שנגרמו מאי התשלום בזמנו.¹⁰ אך לא הוגשו לפנינו ראיות על הפסדים כתוצאה מהלנת השכר, אי לכך בית הדין אינו רואה לנכון לחייב דמי הלנת שכר.

לפיכך, הנתבע פטור מתשלום בגין הלנת שכר.

החלטה

1. הנתבע חייב לשלם לתובע 38,996 ש"ח בתוך שלושים יום.
2. ביחס לבקשה לחוות דעת בענין ניהול הישיבה, בית הדין סבור שאין זה חלק מהתביעה שהוסמך אליה ואף מטיל ספק בהשוואה בין ישיבה לחלוקת צדקה.

¹⁰ ערוך השולחן חו"מ רצב, כ. וכן כתב הרב חיים שלמה שאנן בשורת הדין ו עמ' קעד שניתן לעשות פשרה על צער שנגרם כתוצאה מהלנת שכר אם לא החשש ריבית הספציפי שקיים במקרה כזה.

עבודת אדריכלות שהופסקה

תאור המקרה

אדרכלית שהחלה במתן עצות לשכנתה כיצד לתכנן את ביתה ולבסוף סוכם על עבודה בשכר. לאחר עבודה של שעות רבות החליטה הנתבעת שאינה חפצה להמשיך לעבוד עם אדרכלית זו ופנתה לאחרת. בית הדין נדרש לשאלה כיצד לתמחר את העבודה שכבר נעשתה, בייחוד לאור העובדה שקיים ויכוח לאיזה שלב בתיכנון היתה הסכמה של הנתבעת.

טענות התובעת

המחיר הקבוע שאני לוקחת הוא של 12,000 ש"ח, כך אמרתי לנתבעת והיא הסכימה.

הפירוט של שלבי העבודה- על הכנת התוכנית עד השלב של ההגשה לוועדה אני לוקחת 65% (מתוכם 10% על הכנת גרמושקה), ולאחר ההגשה לוועדה והאישור אני לוקחת עוד 30% כאשר עוד 10% נשאר לפיקוח על הבניה.

במקרה הזה השקעתי שעות רבות, לפחות 150 שעות וזה הרבה מעל הממוצע.

ישבתי עם הנתבעת בבית אצלי וגם התכתבנו במיילים. היא שינתה את דעתה כל פעם ואני קיבלתי על עצמי את העבודה מתוך מחשבה שבסוף יהיה בסדר. בשלב מסויים היא רצתה להכין סקיצה גם לקומה שניה ואמרתי לה שזה ייקר את העבודה ל15000 ש"ח, היא אמרה שאין בעיה.

סה"כ היו לה 4 פרוגרמות חדשות והכנתי סקיצות רבות.

בשלב מסוים, היא רצתה להתייעץ עם אדריכליות מנוסות יותר הסכמתי ואפילו באתי איתה יחד, וגם את השינויים שלהם הכנסתי. לבסוף היא החליטה לעזוב.

התביעה שלי היא:

(1) 55% מהמחיר שסוכם על הסקיצות והחזיות עד הכנת החומר להגשה לוועדה הוא 8250 ש"ח (ובפועל לא הכנתי גרמושקה).

- (2) עוד כ-70 שעות עבודה שהנתבעת ביקשה ממני לערוך שינויים שאינם נכללים בסכום הראשוני כאשר מחיר שעה שלי היא 120 ש"ח, סך הכול 8400 ש"ח.
- (3) בסה"כ 17000 ש"ח כולל מע"מ.

טענות הנתבעת

אני מכירה את התובעת שנים ואנו שכנות טובות. התרשמתי מהעצות שהיא נתנה לי ובשלב מסוים פניתי לתובעת שתיקח על עצמה לתכנן את הבית. ביקשתי ממנה כמה פעמים לכתוב חוזה אבל היא התחמקה.

רציתי מאוד לעבוד איתה והאמנתי שבסוף זה יסתדר אבל לצערי גיליתי שהיא לא מספיק מנוסה.

תנאי העבודה שלה אינם מקצועיים, היא עובדת בבית 'בין לבין' וזה מקשה. השקעתי הרבה שעות ונסיעות אך לבסוף לא הרגשתי שלימה, במיוחד שמדובר בסכום גדול וחששתי לטעות.

מנסיוני, התשלום עבור תכניות בשלב זה הוא 30% רק על הסקיצות.

מעבר לכך איני חייבת דבר, שכן יש סדר בעבודה, ורק לאחר סיום הסקיצות והסכמת הלקוח ממשיכים לשלב הבא, מבחינתי לא היה סיום של השלב הזה ולכן איני חייבת יותר מכך.

הערה חשובה: מלבד כל זאת, התברר לי שאחוזי הבניה המותרים בשטח שלנו הם רק 250 מטר רבוע. התובעת תכננה בית הרבה יותר גדול של 274 מ"ר.

ממילא, התברר למפרע שכל עבודתנו היתה לריק כי היינו צריכים לשנות שוב ולכל דבר יש השפעה.

אומנם יש אפשרות לפנות לוועדה ולבקש להגדיל את השטח אך כל תוספת דורשת תשלום של 1,000 ש"ח לכל מטר נוסף. נתון זה לא נאמר לי על ידי התובעת ואם היינו ניגשים לוועדה בלא בקשה לחריגה לא היינו עוברים!

תשובת התובעת:

הייתי מודעת מראש לענין של החריגה מעבר ל 250 מטר ודיברתי על כך עם התובעת, יש לי ראיה במיילים המצורפים.

הכרעות עובדתית בשאלות שבמחלוקת

לבית הדין הוגשו תכתובות דוא"ל שבין הצדדים, מהן ניתן ללמוד על השאלות שהיו במחלוקת.

מגבלות גודל הדירה

לגבי טענת הנתבעת שהיתה טעות בסיסית של התובעת בענין תכנון הבית מצד השטח המותר לבניה. מתוך המיילים מתבאר שהבעיה היתה ידועה. התובעת כותבת לנתבעת שהמותר הוא 250 מ"ר וכדי לחרוג משטח זה, יש לעבור ועדה מיוחדת. אמנם לא מצוין שם על תשלום נוסף על כל מטר אך ודאי שעצם הענין היה ידוע. התובעת טוענת שהיא אמרה במפורש גם נקודה זו.

אנו מתרשמים שהתובעת מצידה כן ידעה את הנתונים שהתבררו מאוחר יותר אצל האדריכלית החדשה. דהיינו, התובעת אמרה את הדברים, אך ייתכן שנתבעת לא הבינה את הענין עד תומו. על כן, אין להפחית משכרה של התובעת בשל ענין זה.

שלב הסקיצה, או שלב הגשה לוועדה?

מתוך קריאת המיילים שהציגה התובעת, נראה בבירור שהנתבעת הלכה עם התובעת קדימה והסכימה למעבר לשלב הסופי של הגשת התוכניות לוועדה. היא ביקשה מהתובעת שתזדרז לסיים את כל מה שצריך כדי להגיע מוכנים לוועדה, סקיצות סופיות עם חזיתות. מתוך קריאת המיילים נראה שאכן התובעת עבדה על החומר והוא היה מוכן להגשה לוועדה או קרוב לכך, אלא שמסיבות טכניות הדבר לא יצא לפועל. כאמור, הנתבעת שינתה את טעמה ורצתה שינויים שונים עד שהדבר התגלגל והגיע לחוסר הסכמה. מבחינת בית הדין היתה הסכמה לחתימה על הסקיצות ואישור המשך העבודה לקראת הגשת התוכניות. לכן, יש לקבל את טענת התובעת שהיא זכאית לקבל את הסכום המגיע לה עד השלב של לפני ההגשה לוועדה.

תמחור העבודה

יש לתמחר את העבודה האדרכלית עד לשלב הגשת התוכניות לוועדה. והנה במקרה שלפנינו לא נכתב חוזה ולכן מה שקובע הוא מה שסיכמו הצדדים בעל פה. גם על כך ישנה מחלוקת, לכן על בית הדין להכריע בענין על פי הדין

והנוהג. יש לקבוע מהו הסכום על פי מה מנהג המדינה המקובל והנהוג במקרים דומים (חו"מ סו"ס רטו וסי' רלב,ו.)¹¹

בית הדין בחן מספר הסכמים כתובים של אדריכלים והגיש אותם לצדדים לתגובה. מתוך בחינת החוזים התברר לבית הדין שהמקובל הוא לקחת בשלב זה- לאחר הכנת החומר להגשה לוועדה ללא הכנת הגרמושקה הוא 50%. לכן, הסכום לחיוב הוא 50% מכלל העיסקה, כלומר 7500 ש"ח לפני מע"מ. הנוהג המקובל במקצוע זה הוא לקבוע את המחירים ללא מע"מ, לכן הסכום הוא 8,700 ש"ח.

תביעה על שעות עבודה

ביחס לחלק השני של התביעה על שעות העבודה המרובות של התובעת. יש לומר ששעות אלו אינם מהוות תוספת על מה שכלול בשכר העבודה, וזכותו של לקוח לחזור בו באמצע העבודה אם לדעתו אין התוכנית תואמת את ציפיותיו. לכן אין לחייב את הלקוח למפרע על העבודה שנעשתה. ואף אם היתה השקעה הרבה מעבר לממוצע, ישנה זכות חזרה ללא תוספת תשלום נוסף על מה שנעשה למפרע. שכן מבחינת הסכם העבודה הכל כלול במחיר הראשון. אופי העבודה דורשת התחשבות מרבית ברצון הלקוח ואך טבעי הוא שיש לקוחות המשנים דעתם, בייחוד לאור העובדה שמדובר על סכום גדול שהם משקיעים.

הדרך של אדריכלים להתמודד עם בעיה זו, היא להגדיר בשלב מסוים שכל שינוי משמעותי יחייב בתשלום ובוודאי בשינוי פרוגרומה. אם התובעת היתה רוצה לחייב מעבר להסכם משום שהיו כמה פרוגרמות, היה עליה לומר במפורש שהיא לוקחת כסף נוסף על פרוגרמה חדשה, מכיון שלא עשתה כך היא מחלה על זכותה זו ולכן בית הדין דוחה חלק זה של התביעה.

גדול השלום

אנו משוכנעים ששני הצדדים פעלו לאורך כל הדרך בתום לב ומתוך הערכה הדדית.

¹¹ מכיוון שלא היה סיכום מפורש, לכאורה הדין הוא "נותן להם בפחות שבפועלים" (רמ"א חו"מ שלב,ד). אלא שכאן היה סיכום על שכר אלא יש מחלוקת מה הוא ובמצב זה תנאי התשלום יתפרשו כפי המקובל, ובייחוד כאשר הפניה היא לבעלת מקצוע נחשב הדבר כאילו נאמר " כאחד וכשניים מבני העיר".

החלפת אדריכל בזמן תכנון הבית הינה דבר מצוי. אולם במקרה שלנו שלא נכתב הסכם מסודר ותנאי התשלום לא היו מספיק ברורים, נוצרה אי הבנה אשר פגעה ביחסי הרעות בין בעלי הדין.

חכמים ציוונו על אהבת האמת והשלום ולאחר שנעשה הדין ראוי שיחזור לשרור השלום בין הצדדים. "לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר (תהלים כט), ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום". (משנה עוקצין ג, יח).

החלטה

על הנתבעת מוטלת החובה לשלם 8,700 ש"ח עבור עבודת האדריכלות. מזה יש להפחית 4,000 ש"ח שכבר שולמו, לסיכום על הנתבעת לשלם 4,700 ש"ח לתובעת בתוך חודש ימים.